कक्षा तीनमा कविता शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका शिक्षण विधिहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को
प्रयोजनार्थ तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

काशीराज अधिकारी

दोस्रो वर्ष परीक्षा सि.नं. : २८०७२१/०५८

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०६४

सङ्क्षिप्त सङ्केत

अ.	-	अत्युत्तम
ई.सं.	-	ईश्वी संवत्
उ.	-	उत्तम
क्र.सं.	-	क्रम सङ्ख्या
ता.अप्रा.	-	तालिम अप्राप्त
ता.प्रा.	-	तालिम प्राप्त
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि	-	निम्न
नि. तथा आ.	-	निजी तथा आवासीय
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
नेराप्रप्र	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
म.	-	मध्यम
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सम्पा.	-	सम्पादक

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्क भाषा र सरकारी कामकाजको भाषाका साथै पठनपाठनको माध्यम भाषा समेत रहादै आएको वर्तमान अवस्थामा यसको प्रभावकारी शिक्षणको अति महत्त्वपूर्ण स्थान रहन्छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रभाषाको संरक्षण र यसको शिक्षणका क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धानको कमी देखिएको हुादा राष्ट्रभाषा नेपालीको संरक्षणका निम्ति यसको शिक्षणमा विशेष गरी कविता शिक्षणलाई कसरी व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाउन सकिन्छ भन्ने कुरामा अध्ययन गर्ने मोह बढेकाले यस अनुसन्धन कार्यलाई नेपाली भाषा शिक्षणमा केन्द्रित गरेको छु ।

यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा अद्योपान्त सहयोग गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरुवर डा. पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । उहााको अमूल्य सुझाव एवम् कुशल निर्देशनले आफूलाई चिरकाल ऋणी रहेको महसु भएको छ । त्यस्तै शोधपत्रका क्रममा सुझाव तथा सल्लाह प्रदान गर्नुहुने विभागीय गुरुहरूप्रति कृतज्ञता जाहेर गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा सहयोग गर्ने काठमाडौं र भक्तपुर जिल्लाका नमुना छनोटमा परेका सम्पूर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापक, विषय शिक्षक र विद्यालय परवारप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सल्लाह एवम् सुझाव दिई सहयोग गर्ने मेरा सहृदयी मित्रहरू र आ ँनै भाइ युवराज अधिकारीप्रति आभारी छु । साथै यस पत्र टङ्कन गरिदिने 'जी' कम्प्युटरका सञ्चालक जितेन महर्जनलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी
काशीराज अधिकारी
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको पाठ्यक्रम अनुरूप नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका निम्ति श्री काशीराज अधिकारीले मेरो निर्देशनमा रही कक्षा तीनमा कविता शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका शिक्षण विधिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको हो । उहााको यस अध्ययनप्रति म सन्तुष्ट छु । अतः त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

....

डा. पारसमणि भण्डारी

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनार्थ काशीराज अधिकारीद्वारा कक्षा तीनमा कविता शिक्षण विधिहरूको अध्ययन शीर्षकमा तयार पारिएको यस शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ .

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नाम	हस्ताक्षर
१. सह.प्रा. भोजराज ढुङ्गेल	....
२. प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी	....
३. प्रा.डा. रामचन्द्र लम्साल	....
४. प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा	....
५. सह.प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी	....

मितिः २०६४/११/३०

व्यक्तिगत विवरण

नाम	:	**काशीराज अधिकारी**
ठेगाना	:	पिपलनेटा-७, सल्यान
जन्म मिति	:	२०२०/०२/१२
बुबाआमाको नाम	:	भीमलाल/खुमी अधिकारी
शैक्षिक योग्यता	:	एम.एड. (नेपाली)
पेसा	:	शिक्षण

शिक्षा

१. एस.एल.सी	:	श्री भानुभक्त मा.वि., दमाचौर, सल्यान, २०४०
२. आइ.ए	:	श्री स्वर्गद्वारी क्याम्पस, प्युठान, २०४९
३. वि.एड.	:	श्री सानोठिमी क्याम्पस, भक्तपुर, २०५५
४. एम.एड.	:	विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर, काठमाडौं, २०६४ ।

संस्थागत संलग्नता

- ❑ २०४० देखि ०४१ सम्म गा.वि.स. सचिव, रुकुम
- ❑ २०४१ देखि ०४२ सम्म ना.सु. मुगु जिल्ला
- ❑ २०४३ देखि ०५६ सम्म शिक्षक, महेन्द्र मा.वि., पिपलनेटा, सल्यान
- ❑ २०५७ देखि हालसम्म स्रोतव्यक्ति, जि.शि.का., सल्यान
- ❑ २०६४/९/२३ देखि सहा.प्राध्यापक, शारदा क्याम्पस, शङ्खमुल, सल्यान

अनुसन्धान/प्रकाशन

- ❑ शारदा कविता सङ्गह
- ❑ लोकलोहोरी गायक (करिब १ दर्जन एल्बम प्रकाशित)
- ❑ कक्षा तीनमा कविता शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका शिक्षण विधिहरूको अध्ययन

विषय–सूची

पृष्ठ

अध्याय-एक

शोध परिचय १-१२

१.१ शोध शीर्षक १

१.२ शोध प्रयोजन १

१.३ समस्याकथन १

१.४ शोधपत्रको उद्देश्य ३

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.६ शोधविधि ८

१.६.१ जनसङ्ख्या तथा नमुना ८

१.६.२ सामग्री निर्माण ८

१.६.३ पूर्वपरीक्षण ९

१.६.४ तथ्यको सङ्कलन ९

१.६.५ तथ्यको व्याख्या विश्लेषण १०

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन १०

१.८ अध्ययनको औचित्य ११

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा १२

अध्याय दुई

कविता शिक्षण विधिहरूको सैद्धान्तिक परिचय १३-२१

२.१ कविता विधाको परिचय १३

२.२ कविता शिक्षणकको आवश्यकता र क्रम १४

२.३ कविता शिक्षण विधि १५

२.३.१ गीत तथा अभिनय विधि १६

२.३.२ अर्थबोध विधि १७

२.३.३ खण्डान्वय विधि १७

२.३.४ तुलनात्मक विधि १७

२.३.५ व्याख्या विधि १७

२.३.६ व्यास विधि १८

२.३.७ समीक्षा विधि १८
२.४ कक्षा तीनमा कविता शिक्षणका लागि उपयुक्त विधिहरू १८
२.४.१ गीत विधि १८
२.४.२ अभिनय वा नाट्य विधि १९
२.४.३ कुराकानी तथा छलफल विधि १९
२.४.४ प्रश्नोत्तर विधि १९
२.४.५ व्याख्यान विधि २०
२.४.६ श्रुतिबोध तथा श्रुतिलेखन विधि २०
२.४.७ चित्र तथा श्रव्य सामग्री प्रयोग विधि २०
२.४.८ पठन विधि २१
२.५ सारांश २१
अध्याय तीन
तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण २२-५१
३.१ परिचय २२
३.२ विद्यालय र तालिम प्राप्त शिक्षकको विवरण २२
३.३ शिक्षक प्रश्नावली र कक्षा अवलोकन फारामबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण २३
३.३.१ शिक्षक प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण २३
३.३.१.१ पाठयोजना २३
३.३.१.२ कविता शिक्षणको उद्देश्य २५
३.३.१.३ भाषिक सीप २६
३.३.१.४ वाक्यमा प्रयोग २८
३.३.१.५ गति, यति मिलाई लय वाचन २९
३.३.१.६ एकल र समूह वाचन ३०
३.३.१.७ व्याख्यान ३१
३.३.१.८ बोध प्रश्नोत्तर ३३
३.३.१.९ सारांश कथन ३३
३.३.१.१० सारांश लेखन ३४
३.३.१.११ शिक्षक-विद्यार्थी सक्रियता ३५
३.३.१.१२ शिक्षक सहयोगी सामग्री ३७
३.३.१.१३ कविता शिक्षणको महत्त्व ३८
३.३.१.१४ विद्यार्थी मूल्याङ्कन ४०

३.३.१.१५ मूल्याङ्कनका साधन ४१
३.३.१.१६ गृहकार्य ४२
३.३.१.१७ शिक्षण विधि ४३
३.३.२ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण ४६
३.३.२.१ सरकारी विद्यालय ४८
३.३.२.२ निजी तथा आवासीय विद्यालय ४९
३.४ सारांश ५०
अध्याय चार
निष्कर्ष र सुझाव ५२-५६
४.१ निष्कर्ष ५२
४.२ सुझावहरू ५४
४.३ भावी अनुसन्धानका लागि थप शीर्षकहरू ५५
सन्दर्भग्रन्थ सूची ५७-५९
परिशिष्ट क : जनसङ्ख्यामा छनोट गरिएका विद्यालयको नाम र ठेगाना ६२
परिशिष्ट ख : शिक्षक प्रश्नावली फाराम ६३
परिशिष्ट ग : कक्षा अवलोकन फाराम ६५